

Přemyslovské državy, sv. Václav a říše

Přemyslid dependencies, St. Wenceslas and the Empire

DAVID KALHOUS

Relations between the empire and the Přemyslids, like the filiation of the legends of St. Wenceslas, are something that has frequently occupied the attention of Czech medieval historians. This study explores the possible links between the empire and the Přemyslid realm from the viewpoint of the significance of the relics of “Bohemian” saints at important imperial festivities accompanying the consecration of churches and draws attention to their role in integrating Bohemia into the empire that was just then taking shape.

St. Wenceslas – Přemyslids – empire – 10th–11th century – communication – contacts – reliquary – cult

Vztah českých zemí k říši ve středověku patřil k ústředním tématům české a domácí německé historiografie.¹ Diskuse se odbývala v kategoriích „podřízení“, respektive „svoobody“ či „nezávislosti“, jež byly nad to posuzovány z pozice právního pozitivismu, tradice německých „Verfassungsgeschichte“² a konečně politické kultury utvářejících se moderních národů, pro něž – na rozdíl od středověkých autorů – byly kategorie vlastního státu klíčové.³ Ani to, že středověcí autoři byli nejenom reprezentanty obecně sdílených představ a zprostředkovateli „právních norem“, ale že je taky sami utvářeli svými aktivními postoji, nedošlo v dílech starších historiků sluchu. Nanejvýše byla tematizována tak zvaná „tendenčnost“, již ovšem moderní historici redukovali na projev pouhé nikde neu-

1 Naposledy analyticky Eduard MIKUŠEK, *Ideové pojetí vztahu českého státu k říši německé v dílech dějepisců 10. a 11. století*, Sborník historický 26, 1979, s. 5–59 a Hartmut HOFFMANN, *Böhmen und das deutsche Reich im hohen Mittelalter*, Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 18, 1969, s. 1–62.

2 Srov. alespoň Georg WAITZ, *Deutsche Verfassungsgeschichte I–VIII*, Kiel 1844–1878, případně Heinrich BRUNNER, *Deutsche Rechtsgeschichte I/1–2*, Leipzig 1906–1928².

3 K fenoménu moderního nacionalismu a k formování moderních národů výběrově Ernest GELLNER, *Národy a nacionalismus*, Praha 1993; Miroslav HROCH, *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*, Praha 1986; Benedict Richard O’Gorman ANDERSON, *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008. Ke středověké situaci ve středoevropském prostoru František GRAUS, *Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*, Sigmaringen 1980, případně k váze a charakteru kategorie nacionality v průběhu husitské revoluce František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971.

kotvené subjektivity autora, aniž by dále rozebírali obraz Čechů a jejich vztahu k císaři v rámci jednotlivých děl jako celků a aniž by se blíže zaobírali funkcí tohoto dílčího obrazu v rámci textu a jeho světa.⁴ Překvapivé na tomto přístupu však je také to, že přestože jednotlivé zmínky, v nichž některý z Přemyslovců figuroval ve společnosti římského císaře nebo krále, byly rozebírány mnohokrát, pozornosti staršího bádání zcela unikly jiné doklady vazeb říšského prostoru a přemyslovských držav.

Podobně paradoxní situaci – opět uvážíme-li rozsah pozornosti, jež byla tématu věnována – zjistíme, sledujeme-li literaturu o sv. Václavovi. Stovky stran věnovaných filiacím legend doplňovaly kromě obsáhlejších pasáží, věnovaných „skutečnému“ životu sv. Václava, vždy jenom co do rozsahu velmi skrovné, spíše popisné partie o václavském kultu a jeho rozšíření i úloze v dějinách českých zemí.⁵

Možné souvislosti dvou témat, svatováclavského kultu a vztahu mezi utvářejícími⁶ se českými zeměmi a formující se říši, si však starší literatura nepovšimla.⁷ Přitom dochované, vesměs nepovšimnuté prameny nabízejí možnost tuto otázku řešit hned v několika úrovních.

Nejprve jsou to zprávy o uložení ostatků v různých říšských kostelích 10. a 11. století v souvislosti s jejich slavnostním vysvěcením, které vybízejí k hledání funkce a významu jednotlivých relikvií a jejich vazby k těm, jež je darovali.

Rukopisy nejstarších václavských legend, zejména *Crescente fide*, zase dovolují sledovat kontakty mezi jednotlivými církevními institucemi⁸ a spolu se záznamy v kalendářích umožňují vysledovat míru rozšíření václavského kultu v říši, ukazují na jeho eventuální význam a s tím také rozsah povědomí o českém prostoru a jeho případné vazbě na říši, jež je místy implicitně, místy explicitně v těchto textech obsažena. Nejde přitom jenom o výslovná svědectví o vztazích mezi Václavem, či Svytlahem a Jindřichem I. nebo Otou I.⁹ Jedná se již o tu prostou skutečnost, že si Václav (případně také Vojtěch a méně často Ludmila či později Prokop) vůbec našel cestu mezi svatými, kterým se v některých říšských biskupstvích a opatstvích dostávalo úcty.

4 K pojetí druhého/jiného v literatuře Tzvetan TODOROV, *Dobytí Ameriky: Problém druhého*, Praha 1996. K teorii fikčních světů přehledně a se zdůrazněním arbitrarности jejich vymezením vůči „nefikčním“ světům Ruth RONEN, *Možné světy v teorii literatury*, Praha 2006.

5 Výjimkou je Dušan TŘEŠTÍK – Anežka MERHAUTOVÁ, *Ideové proudy v českém umění 12. století*, Praha 1985.

6 Procesuální charakter těchto dvou pojmů naznačujeme s úmyslem vyhnout se snaze vidět v českých zemích a v říši pevné veličiny, k říši srov. alespoň průkopnickou práci Eckhardt MÜLLER-MERTENS, *Regnum Theutonicum. Aufkommen und Verbreitung der deutschen Reichs- und Königsauffassung im früheren Mittelalter*, Wien – Köln – Graz 1970. Ke kritice pojmu „identita“, který nechtě dojem pevné struktury navozuje a který s naším tématem úzce souvisí, neboť, jak ukázal Erving GOFFMANN, *Stigma. Poznámky o způsobech zvládnutí narušené identity*, Praha 2003, identita se utváří i pod tlakem „vnějšího obrazu“, viz Rogers BRUBAKER – Fredericks COOPER, *Beyond “identity”*, *Theory and Society* 29, 2000, s. 1–47.

7 Jen výjimečně František GRAUS, *Böhmen zwischen Bayern und Sachsen. Zur Kirchengeschichte des 10. Jahrhunderts*, *Historica* 17, 1969, s. 5–42, 22–24.

8 U nás systematicky na základě rozboru Kodexu vyšehradského snad pouze Pavel SPUNAR – Anežka MERHAUTOVÁ, *Kodex vyšehradský: korunovační evangelistář prvního českého krále*, Praha 2006; Pavel SPUNAR, *O Kodexu vyšehradském z liturgického hlediska*, *Československý časopis historický* 16, 1968, s. 755–783.

9 Srov. k tomu naposledy David KALHOUS, *Státnost v Kristiánově legendě? K roli tradice při formování přemyslovského státu*, in: M. Wihoda (red.), *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*, Brno 2006, s. 135–153.

V rámci této krátké studie budeme moci věnovat prostor jenom prvnímu okruhu problémů,¹⁰ popisům svěcení významných říšských kostelů v Halberstadtu, Bamberku a Quedlinburku na sklonku 10. a počátku 11. století.¹¹

O svěcení dómu v Halberstadtu existuje hned několik zpráv. Zmiňují jej takřka soubodé *Quedlinburské letopisy* (dále *AQ*) k roku 992.¹² Stručná relace však nespécifikuje průběh svěcení a uvádí jen obsáhlý výčet hostí.¹³ Lze se sice obrátit i k jiným pramenům, jež popisují tuto slavnost podrobněji, ty jsou však bohužel pozdějšího data. Jedná se o *Gesta episcoporum Halberstadensium* (dále *Gesta*) vzniklá v dnes známé podobě po roce 1209¹⁴ a kroniku *Annalisty Saxa* (dále *AS*) z půli 12. století.¹⁵

Novější bádání se vesměs shoduje na tom, že předlohou *Gest* i *AS* byla nějaká původní kronika halberstadtského biskupství, jež mohla být sepsána dříve než kronika Dětmar z Merseburku a *AQ* a sloužila tedy jako pramen i jim. Užití některých obrátů halberstadtským kronikářem 13. století ovšem rovněž naznačuje (nikoli dokazuje!), že mohl při redigování *Gest* užít *AQ* a že tedy vztah mezi dnes dochovanými *Gesty* a *AQ* bude ještě složitější.¹⁶ Nelze zde samozřejmě řešit komplikovaný problém halberstadtského dějepiscetví, nicméně upozornění na jisté problémy při posuzování autenticity zpráv tohoto pramene se pro jeho komplikovaný charakter nelze zříci.

Určité pochybnosti o věrohodnost zprávy *Gest* k roku 992 vnukává zmínění meklenburského biskupa Rimberta, neboť toto biskupství bylo založeno až 1062. I když lze tohoto muže identifikovat jako biskupa oldenburského (991/992–1013/1014), ukazuje tato záměna na možnost interpolací a tím oslabuje důvěru v dochovaný text. Z téhož důvodu

10 Práci, jež by sledovala tyto problémy jako celek, teprve připravuji.

11 Jedinou soubornou práci je Karl-Josef BENZ, *Untersuchungen zur politischen Bedeutung der Kirchenweihe unter Teilnahme der deutschen Herrscher im hohen Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte des Verhältnisses zwischen weltlicher Macht und kirchlicher Wirklichkeit unter Otto III. und Heinrich II.*, Regensburg 1975. K Halberstadtu Petra JANKE, *Ein heilbringender Schatz. Reliquienverehrung am Halberstädter Dom im Mittelalter. Geschichte, Kult und Kunst*, München – Berlin 2006, zejm. s. 47–59.

12 Nejnověji dobu vzniku a prameny quedlinburských letopisů rozebírá M. Giese v nové edici tohoto pramene, viz *Die Annales Quedlinburgenses*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum (dále „MGH SRG“) 72. Ed. M. Giese, Hannover 2004, s. 41–66, 139–244.

13 *Annales Quedlinburgenses ad A. 992*, s. 480–482. Nedlouhou zprávu obsahuje rovněž *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series (dále „MGH SRG NS“) 2. Ed. R. Holtzmann, Berlin 1935, IV. 18 (12), s. 152, ovšem svěcení spojuje se nesprávným datem a uvádí pouze jména arcibiskupů.

14 K pramenovědným otázkám naposledy *Die Annales Quedlinburgenses*, s. 200–226, zvl. 206–207. Dále viz Uwe GRIEME, *Zur Aussagekraft von Bistumschroniken und Bischofskatalogen des Bistums Halberstadt im Hoch- und Spätmittelalter*, Concilium medii aevi 3, 2000, s. 185–203. Srov. dále Gerd ALTHOFF, *Magdeburg – Halberstadt – Merseburg. Bischöfliche Repräsentation und Interessenvertretung im ottonischen Sachsen*, in: G. Althoff – E. Schubert (Hrsg.), *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen. Vorträge und Forschungen* 46, Sigmaringen 1998, s. 267–293 rovněž s interpretací události roku 992 a jejich souvislostí se vztahem Halberstadtu k Magdeburku a Merseburku.

15 *Annalista Saxo ad A. 992*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum (dále „MGH SS“) 6. Ed. G. Waitz, Hannover 1844, s. 636–637 popisuje průběh slavnosti stejně jako autor halberstadtských *Gest*, na 637 zmiňuje, že byla darována „vesta sanguinea s. Wenzeslai mart.“.

16 Např. *Annales Quedlinburgenses ad A. 992*, s. 481 označují svou abatyši stejně jako *Gesta episcoporum Halberstadensium*. MGH SS 23. Ed. L. Weiland, Hannover 1874, s. 637, tedy jako „gemma regiae stirpis praelucida“. Na rozdíl od M. GIESE, *Annales Quedlinburgenses*, s. 207 a pozn. 609 se domnívám, že nelze vyloučit užití tohoto epiteta v původní halberstadtské kronice a jeho převzetí quedlinburským letopiscem. Snad jen fakt, že podobné slovní obraty se objevují v *AQ* častěji, by zde mohl představovat dosti silnou indicii pro jeho původnost. Viz *tamtéž*, s. 133, pozn. 343.

je ohrožena i důvěryhodnost zprávy *AQ*,¹⁷ jež sice ve své původní podobě měly vzniknout mezi lety 991/992 a 1013/1014, známe je však bohužel až z rukopisu 16. století. Vzájemná shoda obou textů přitom zároveň odkazuje k jejich společné předloze.

Jsou tu však i další indicie, které svědčí o druhotných úpravách: v *Gestech* se výslovně píše, že svěcení byli přítomni tři arcibiskupové se svými 16 sufragány.¹⁸ Následně je však biskupů uvedeno pouze osm.¹⁹ S tímto údajem souhlasí i poznámka, že katedrálu tehdy společně světilo 11 světitelů.²⁰ Ani kdybychom připočítali italské hosty, dva arcibiskupy a jednoho biskupa, k udávanému počtu biskupů bychom stejně nedospěli.²¹

I když se *AQ* s *Gesty* shodují v tom, že zmiňují biskupa tehdy ještě neexistujícího meklenburského biskupství, liší se naopak v počtech uvedených biskupů: autor *AQ* totiž zmiňuje spolu s halberstadtským biskupem dvanáct světitelů „na způsob apoštolů“,²² neuvádí však už účast 16 sufragánů. Zmínku o 16 biskupech naopak obsahuje kromě *Gest* také dílo *AS*, jež vzniklo přibližně v polovině 12. století. Nejpozději do první půli 12. století nebo spíše na skloněk předchozího století tedy musíme klást i interpolaci, obsahující zmínku o 16 sufragánech, kterou však již neobsahovala předloha *AQ*. Pro nás je cenné alespoň zjištění, že přes všechny nesrovnalosti se všechny tři prameny shodují ve jménech přítomných biskupů a přítomnost tří arcibiskupů dosvědčuje zcela jistě původní Dětmar Merseburský.²³

Ani konstrukce *AQ* o dvanácti biskupech světitelích však nemusí být zcela původní. Porovnáme-li si totiž soupis údajných světitelů s popisem svěcení, zjistíme, že Urso Padovský, Hilderich z Havelbergu a sporný biskup Rimbart z Meklenburgu nejsou spojeni s žádným z halberstadtských oltářů a jak *Annalista*, tak autor *Gest* je svorně vynechávají (naopak nejmenují světitele oltáře sv. Kříže).²⁴

Situaci s nejednoduchým svědectvím pramenů ještě komplikují soupisy relikvií poznamenané rukou 12. století na okraji zdobného evangelijního rukopisu CLM 18 840,

¹⁷ *Annales Quedlinburgenses ad A. 992*, s. 480–482.

¹⁸ *Gesta episcoporum Halberstadensium*, s. 87: „Aderant autem archiepiscopus: Willigisus Moguntine sedis, Gisilarius Magdeburgensis, Lievezo Hammaburgensis, **cum 16 illorum suffraganeis episcopis**“.

¹⁹ *Tamtéž*, s. 87: „Aderant etiam Lidolfus Auguste civitatis, Hildebaldus Wormaciensis, Ritharius Paderbornensis, Erpo Fardunensis, Urso Paduane sedis, Hugo Ciciensis, Hildericus Havelbergensis, Rembertus Mikalenburgensis episcopi“.

²⁰ *Tamtéž*, s. 87: „Hii **11 conbenedictiores** domni Halberstadensis episcopi extiterunt“.

²¹ *Tamtéž*, s. 87: „Aderant pretera Agio Capuanus archiepiscopus et Iohannes Placentinus archiepiscopus et Renwardus Tridentinus episcopus“.

²² *Annales Quedlinburgenses ad A. 992*, s. 480–482: „Gloriosissima et famosissima dedicatio sanctae Halverstadensis ecclesiae facta est 17. Calend. Novembris a venerabili suo provisoro Hildevarde episcopo anno suae ordinationis XXIII., quam secum in typo apostolicae dignitatis duodenario numero XI episcopi consecraverunt, videlicet Willigisus archiepiscopus Moguntinus, Gisilharius Magdeburgensis archiepiscopus, Lievitzo Hamburgensis archiepiscopus, Ludolfus Augustanus episcopus, Hiledeboldus Wormatiensis episcopus, Retharius Padarburnensis episcopus, Erp Fardunensis episcopus, Ursus Padavanus episcopus, Hug Citinensis episcopus, Raginbratus Mikilanburgensis episcopus. Ad haec Agio Capuanus archiepiscopus, Reinwardus Tridentinus episcopus, Manso Cassinus abbas, Thiatmarus abbas Corbeius, Luzo Lunaburgensis abbas, Othradus abbas Mersebursensis, Lantbrecht Longhelus abbas, praesente rege sereno tertio Ottone, suaque avia Adelheide augusta praeclara, et filia sua **gemma regiae stirpis perlucida** Machtilda et nepte sua Haduin, veneranda abbatissa, duce quoque Bernharde, et Leidulfo comite Capuano, et praefectis atque proceribus plurimis, et innumera atque inaequiparabili multitudine cleri ac populi in laudem Dei conclamantibus dedicantes praefatam ecclesiam orando iuverunt“.

²³ Dětmarův text se dochoval jako autograf.

²⁴ *Gesta episcoporum Halberstadensium*, s. 87–88: „In altare sancte crucis positum est de ligno Domini et reliquie Georgii et aliorum sanctorum“.

který je dnes sice uložen v Mnichově, avšak pochází z kláštera Tegernsee.²⁵ Zde se na fol. 386 jako součást tegernseeského souboru ostatků zmiňuje rovněž část oděvu sv. Václava.²⁶ Máme tedy odmítnout zprávu *Gest*, která vlastnictví ostatku spojuje s biskupem Hildeboldem? Lze uvažovat o tom, že se mohlo jednat o dar halberstadtského biskupa, který prý obdržel celý zkrvavený oděv sv. Václava, obnovujícímu se bavorskému klášteru? Nebo daroval ve skutečnosti Hildebold Wormský jen část vzácné relikvie, zatímco jiný kus se mohl dostat do Tegernsee ať už z Wormsu nebo přímo z Čech? I když je vysoce pravděpodobné, že halberstadtský dóm získal václavskou relikvii skutečně nejdříve 992 – soupis ostatků k roku 974 ji ještě neuvádí,²⁷ méně zřetelné jsou stopy václavského kultu v samotném Wormsu. Existují sice dva liturgické rukopisy chované dnes v Paříži²⁸ a ve Vatikánu²⁹, ty však bohužel vznikly až v 15. století a na stáří tamní svatováclavské úcty usuzovat nedovolují. Jediným svědectvím by tak byly právě zprávy *Gest a AS* k roku 992.

Autenticitě zpráv k datu 992 naopak nahrává zmínka o žičském biskupu Hugovi,³⁰ neboť tamní biskupství již poměrně záhy (1029) přesídlilo do Naumburgu.

Vraťme se však nyní k samotné zprávě o svěcení svatoštěpánské katedrály a odmysleme si prozatím předchozí úvahy o možné autenticitě pramenných svědectví, neboť odkazují alespoň k situaci v druhé polovině 11. století, a zamysleme se spíše nad logikou výkladu pramenů. Zmínili jsme již účast biskupa Hildebolda, který kromě václavských ostatků do oltáře v jižní části západního chóru umístil ostatky sv. Hypolita a Vincencia. Spolu s ním se slavnosti údajně zúčastnili arcibiskupové Willigis Mohučský (975–1011), Gisilher Magdeburský (981–1004) a Lievizo Hamburský (988–1013) a několik jejich domnělých sufragánů: Liudolf Aušpurský (989–996), Rithar z Paderbornu (983–1009), Erpo Verdenský (976–994), Urso Padovský (992–1027),³¹ Hugo Žičský (991–1002), Hilderich Havelberský (991–1008) a prý také Rimbart Meklenburský.³²

25 Klášter Tegernsee byl velmi starobyloou institucí, založenou 746/747. Takřka zanikl za vévody Arnulfa, ovšem za Oty II. (973–983) byl roku 978 opět obnoven s pomocí mnichů od trevírského sv. Maxima a stal se po té, co jej císař 10. 6. 979 přijal pod svou ochranu, jedním z říšských klášterů. V následujících letech proslul jako významné centrum umělecké tvorby i církevního života. Možným dokladem kontaktů tohoto kláštera s českými zeměmi by mohlo být zjištění, že z produkce tamního nebo příbuzných skriptorií by měly pocházet svatovítská apokalypsa, zábrdovický evangeliář a také vyšehradský evangeliář. Srov. Pavol ČERNÝ, *Evangeliář zábrdovický a svatovítská apokalypsa*, Praha 2004, s. 31–123.

26 *Notae Tegernseense*. MGH SS 15.2. Ed. O. Holder-Egger, Hannover 1888, s. 1 067: „De veste sancti Venezlai martyris“. K rukopisu v poznámce Wilhelm WATTENBACH, *Mitteilungen aus Handschriften*, Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde 8, 1883, s. 377 s edicí několika tam obsažených historických zpráv. Dále srov. Karl HALM, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis, II. 3. Codices num. 15 121–21 313 complectens*, München 1878.

27 *Gesta episcoporum Halberstadensium*. MGH SS 23, s. 85–86 k 974.

28 *Breviarium Wormatiense* (Bibliothèque nationale de France 1 310) z 15. století s lekcemi z *Crescente fide*, viz Petr KUBÍN, *Svátky českých světců ve středověkých rukopisech pařížské Bibliothèque nationale de France*, in: *In omnibus caritas*. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece. Sborník Katolické teologické fakulty University Karlovy 4, Praha 2002, s. 344–422, 349.

29 Palatinus 477, viz Auguste PONCELET, *Catalogus codicum hagiographicorum latinorum bibliothecae Vaticanae*, Bruxelles 1910, s. 262–267.

30 Srov. níže pozn. 32.

31 Ačkoli je Urso vysloveně uváděn jako sufragán přítomných arcibiskupů, pochopitelně jím nebyl. Platí to i o biskupech verdenském a paderbornském, kteří církevně podléhali Kolínu.

32 *Gesta episcoporum Halberstadensium*, s. 87: „Aderant autem archiepiscopus: Willigisus Moguntine sedis, Giselerius Magdeburgensis, Lievezo Hammaburgensis, cum 16 illorum suffraganeis episcopis. Aderant

Kromě nich se svěcení údajně zúčastnili arcibiskupové Agio z Capui (992–993) a Jan IV. z Piacenzy (988–997)³³ a tridentský biskup Renvard (992–1004) spolu s opaty montecasinským, korvejským, lüneburským, merseburským a blíže neurčitelným opatem Lantbrechtem. Dále byli přítomni také Ota III. se svou babičkou císařovnou Adelaidou a se svou sestrou abatyší Matyldou spolu s četnými saskými šlechtici.³⁴

S výjimkou císařovna důvěrníka Liudolfa Aušpurského,³⁵ dalšího významného dvořana Hildebolda Wormského³⁶ a skupinky italských hostí najdeme zastoupeny biskupy jen ze severní části říše. Odmyslíme-li si navíc ještě nepostradatelného arcibiskupa Willigise, který byl jednak významným dvořanem, jednak halberstadtským metropolitou, zjistíme, že se dokonce jednalo o biskupy pouze z území Saska.

Je dosti pravděpodobné, že blízkost dvora sehrála svou úlohu při pozvání Liudolfa a Hildebolda, jejichž diecéze s Halberstadtem nesousedily. Geografická blízkost a potřeba dobrých vztahů se sousedními diecézemi naopak zřejmě sehrála svou roli v případě Verdenu, Paderbornu i Žiče. Byť Halberstadt a Magdeburg proti sobě stavěl přirozený odpor halberstadtských biskupů proti zmenšení jejich diecéze, s arcibiskupem Gisilherem, který tehdy stál v čele magdeburské provincie, pojil obě biskupství společný zájem na zrušení merseburského biskupství.

Jednotlivé oltáře, jejich umístění v kostele a vybavení ostatky stejně jako jejich světitelé jistě nebyli vybráni náhodně. Nejvýznamnější roli hráli kromě hostitele arcibiskupové, zejména mohučský arcibiskup Willigis, králův kancléř a jeden z regentů. Hostitel řadu světitelů zahajuje, Willigis ji uzavírá. Hostitel světlí oltář s relikviemi upomínajícími na Krista, apoštoly a sv. Štěpána Prvomučedníka.³⁷ Willigis kontruje oltářem s relikviemi archandělů a svatých Havla a Martina.³⁸ Severně a jižně od hlavního oltáře se nachá-

etiam Lidolfus Auguste civitatis, Hildebaldu Wormaciensis, Ritharius Paderbornensis, Erpo Fardunensis, Urso Paduane sedis, Hugo Ciciensis, Hildericus Havelbergensis, Rembertus Mikalenburgensis episcopi. Hii **11 conbenedictores** domni Halberstadensis episcopi extiterunt. Aderant pretera Agio Capuanus archiepiscopus et Iohannes Placentinus archiepiscopus et Renwardus Tridentinus episcopus“.

33 Neuvádí jej *AQ*.

34 *Gesta episcoporum Halberstadensium*, s. 87: „Abbatas vero Manso Casini monasterii pater, Tidmanus abbas Nove Corbeie, Livezo Lunaburgensis abbas, Otradis Merseburgensis abbas, Lambertus Longensis monasterii institutor, cum aliis plurimis monachis et clericis dedicationi illi cooperati sunt. Interfuit etiam dedicationi huic serenissimus rex Otto III., corona ceterisque regalibus indumentis sollempniter insignitus, qui summa devotione et humilitate baculum suum aureum obtulit ad altare beati Stephani, qui usque hodie in Halberstadensis ecclesia est servatus. Adfuit quoque clarissima Adhilleidis augusta cum sua filia, **regie stirpis gemma per-lucida**, Machtilde videlicet Quedilinburgensis ecclesie abbatissa, et nepte sua Hedewiga Geronensis cenobii abbatissa, que bonorum actionum fama illustres sanctum altare precibus almis et munere regio decorabat. Omnes Saxonie principes, dux quoque Bernardus et Ludolfus comes Capuanus plurimique illic convenientes proceres et perfecti cum innumera vulgi multitudine in laudem Dei exultantibus animis et vocibus acclamabant“.

35 *Miracula Adalheide*. MGH SS 4, ed. G. H. Petz, Hannover 1846, s. 645–646: „Omni vero turba, quid hoc portenderet, admirante nec quaerere praesumente, illa ad euangelicae perfectionis decorem celavit multitudinem secreti dignitatem, solumque Augustensem episcopum, nomine Dudonem, sibi pro vitae meritis familiarum iugique obsequio inhaerentem ...“. Jeho smrt zmiňují *Annales Quedlinburgenses ad A. 996*, s. 489–490.

36 Srov. rejstřík Monumenta Germaniae Historica, Diplomata, Otto II. a Otto III.

37 *Gesta episcoporum Halberstadensium*, s. 87–88: „Consecravit autem dominus **Hildewardus maius altare sancte et individue Trinitati primoque suo militi Stephano adorans** ilud quasi caput sponse pro duodecim lapidum compositione duodenaria episcoporum unctione ...“.

38 *Tamtéž*, s. 88: „**Supremum altare dedicavit Wilegisus Moguntine sedis archiepiscopus** in honore sanctorum archangelorum Mychahelis, Gabrielis, Raphaelis et omnium civium supernorum, altare vero in honore eorundem et insuper in memoriam beati Martini episcopi et sancti Galli confessoris, in quo et **condidit** reliquias Georgii, Blasii, Castorii“.

zející oltáře byly svěřeny magdeburskému³⁹ a hamburskému⁴⁰ arcibiskupovi. Magdeburský arcibiskup přitom svému oltáři daroval veškeré relikvie, takže následně skladbou uctívaných světců, mezi nimiž dominuje sv. Mořic, odkazoval k magdeburskému kostelu. Totéž se dá říci i o ostatních oltářích a jejich světitelích – i zde lze odhalit zjevné vazby mezi Hamburkem a sv. Willehadem,⁴¹ Paderbornem a sv. Liboriem,⁴² mezi Verdenem a sv. Klimentem (?),⁴³ sv. Sixtem a sv. Felicissimem v případě Žiči⁴⁴ nebo sv. Oldřichem a Aušpurkem.⁴⁵ Je to ostatně pochopitelné, neboť i zde světitelé vystoupili rovněž v úloze donátorů a patronů nově dostavěného kostela – dary a společná účast na církevním rituálu se tak staly pojivem, společným svěděním, jež mělo do budoucna posilovat i legitimitu halberstadtského biskupství a jeho hranic.⁴⁶ Darované ostatky přitom nereprezentovaly jenom samotné světitelé, utvářely také vazby k jejich kostelům, k jejich biskupstvím a ke komunitám, jež zastřešovaly a sdružovaly.⁴⁷

Jedno však je jisté: do sítě vztahů se vevázaly i václavské ostatky a musely tedy patřit uznávanému světci, aby představovaly hodnotný dar. Hildebold je mohl získat jen prostřednictvím kontaktů, a to buď přímých, nebo zprostředkovaných otoským dvorem – ostatky mohly být původně darovány některým z Přemyslovců nebo pražským biskupem císaři nebo jeho rodině, aby byly následně přerozděleny mezi významné dvořany (nelze pochopitelně ani vyloučit, že je Hildebold získal z Tegernsee jako výraz vděku za případnou intervenci u dvora). To by byl další důkaz určitého zapojení dnešního českého prostoru do „říšských“ církevně-politických vazeb již v 10. století, jež odpovídá i obrazu přemyslovských knížat v pramenech 10. věku – ti jsou popisováni jako stojící na pomezí „barbarského“, vnějšího prostoru a prostoru domácího. Přemyslovská knížata a pražští a olomoučtí biskupové se přitom do těchto vazeb nezapojovali pouze dary ostatků a účastí na říšských sjezdech, avšak také podporou společných světců, a to i takového, jehož

39 *Tamtéž*, s. 87: „Ad meridianam plagam huius altaris venerandi Giselarius Magdeburgensis archiepiscopus dedicavit altare in honore beatorum martirum Mauricii, Exuperii, Candidi, Innocencii et Vitalis totiusque eorum exercitus reverendi, quod et dotavit veste sancti Mauricii, reliquiis vero Exuperii, Candidi, Innocencii et Vitalis“.

40 *Tamtéž*, s. 87: „Ad aquilonem precipui altaris Lievezo Hamaburgensis archiepiscopus consecraviv altare in honore beatorum Viti, Iustini, Ciriaci, in quo condidit eiusdem reliquias Ciriaci, Eustachii, Longini militis et Willehadi episcopi, in cuius etiam memoria idem altare dedicatum est“.

41 Srov. předchozí pozn.

42 *Tamtéž*, s. 87–88: „In septentrione ad ianuam episcopalis cubiculi Retharius Paderbornensis episcopus consecraviv altare in honore sancti Dyonisii et sociorum eius, sanctique Liborii confessoris, in quo posuit reliquias Dyonisii, Prothi et Iacincti et Mathalberte virginis“.

43 *Tamtéž*, s. 87–88: „Ad ianuam monasterialis claustris versus austrum Erpo Fardunensis episcopus consecraviv altare in honore sancti Clementis pape et martiris et sancte Cecilie, in quo posuit reliquias Clementis, et martirum Georgii, Marcelli et Marcelliani“.

44 *Tamtéž*, s. 87–88: „Ad occidentem ecclesie in altioris chori medio consecraviv altare Hugo Ciciensis episcopus in honore martirum Sixti et Felicissimi et Agapiti et Ianuarii“.

45 *Tamtéž*, s. 88: „Ad aquilonem vero Ludolfus Augustensis episcopus dedicavit altare in honore sanctorum martirum Sebastiani, Bonifacii, Magni, Othelrici et sancte Afre, cui inclusit reliquias Sebastiani, Pantaleonis, Iuliani et Basilisse“.

46 K významu darů v archaických společnostech stále inspirativní Marcel MAUSS, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, Praha 1999; s dalšími vhledy také Maurice GODELIER, *The Enigma of the Gift*, Chicago – Cambridge 1998. K integrativní funkci daru ve středověku Philip GRIERSON, *Commerce in Dark Ages: a Critique of the Evidence*, Transactions of the Royal Historical Society, 5th ser., 9, 1959, s. 123–140; Barbara H. ROSENWEIN, *The Family Politics of Berengar I, King of Italy (888–924)*, Speculum 71, 1996, s. 247–289.

47 Patrick GEARY, *Furta Sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*, Princeton 1978.

svatost vešla ve známost nedávno, sv. Oldřicha.⁴⁸ Podíl na tom jistě mělo i složení kléru pražské diecéze, v jehož čele stál většinou „cizinec“, případně osoba, která musela své vzdělání získávat dlouholetým pobytem v některé z říšských katedrálních škol. Nejinak tomu bylo jistě i u části kněžstva.

Snáze lze posoudit zprávu, týkající se slavnostního svěcení katedrály v Bamberku roku 1012.⁴⁹ Popisuje ji poměrně podrobně *Dedicatio ecclesiae s. Petri Babenbergensis*⁵⁰ a uvádí kromě prvního bamberského biskupa účast šesti arcibiskupů, Heriberta Kolínského, Megingauda Trevírského, Erkenbalda Mohučského, Hartwiga Salcburského, Tagina Magdeburského, aquilejského patriarchy Jana a konečně ostřihomského arcibiskupa Astrika;⁵¹ ve výčtu chyběl z říšských arcibiskupů pouze hamburský metropolita Lievizo I. Pravý oltář na východní straně, vysvěcený salcburským arcibiskupem Hartvikem, obsahoval kromě jiného blíže nespecifikované ostatky sv. Václava a sv. Vojtěcha.⁵²

Slavnost ovšem byla roku 1021 v Bamberku zinscenována podle odlišného klíče než v případě Halberstadtu. Ostatky v jednotlivých oltářích zřejmě reprezentovaly jednotlivá sufragánní biskupství a arcidiecéze jenom nepřímo a vazbu mezi ostatky, jejich donátory a biskupstvími, jež zastupovali, tak již nelze vysledovat. Například Ruodbert či Jimram, jejichž ostatky spočinuly v Hartvikem svěceném oltáři, bezpochyby patřili k patronům Salcburku, respektive sufragánního biskupství v Řezně, avšak pražské biskupství již několik desetiletí pod obedienci Salcburku nespádalo. Totéž platí i o ostatcích sv. Oldřicha, které by se zdály zastupovat Augšpurk – i ty nalezneme v oltáři svěcené Hartvikem, ačkoli byl Augšpurk podřízen mohučských arcibiskupům. Arcibiskupové tedy zřejmě v průběhu slavnosti vystupovali jako vrcholní reprezentanti říšské církve a dodávali tak na legitimitě nově vznikajícímu a králem silně protežovanému biskupství.⁵³

48 Gerhard von Augsburg, *Vita Sancti Uodalrici. Die älteste Lebensbeschreibung des heiligen Ulrich. Editiones Heidelbergenses* 24. Ed. W. Berschin und A. Häse, Heidelberg 1993, kap. 21, s. 422–423.

49 *Annales Quedlinburgenses ad A. 1012*, s. 532–533: „In Bavenbergensi castello Franciae dedicatio ecclesiae facta est, 10. anno regni Heinrici regis, 2. non. Maii, XXXVI episcopis in id operis destinatis“. *Annales Wirzburgenses ad A. 1011*. MGH SS 2. Ed. G. H. Pertz, Hannover 1829, s. 242: „Hoc anno Babenbergensis ecclesie dedicatio facta est, 46 episcopis in id operis destinatis“. *Lamperti Hersfeldensis monachi Annales ad A. 1012*. MGH SRG [38]. Ed. O. Holder-Egger, Hannover – Leipzig 1894, s. 50: „Aecclesia maior in Babenberg ab Eberhardo primo eiusdem sedis episcopo consecrata est“. *Benedicti Minoritae dicti Chronica et eius continuatio ad A. 1011*. Ed. L. Dušek, in: J. Kloczowski (ed.), *Zakony franciszkańskie w Polsce I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, 2–3. Kraków 1992, s. 336: „Dedicatio Pragensis (!) ecclesie a triginta sex episcopis dedicatur“. Zda byla tato skutečnost v Čechách známa, lze jen obtížně rozhodnout, neboť Ladislav DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, *Minulostí západočeského kraje* 26, 1990, s. 46–47 dokazuje, že kronika Frutolfa z Michelsbergu byla redaktory českých letopisů využita až v půli 13. století.

50 *Dedicatio ecclesiae S. Petri Babenbergensis*, in: *Epistolae Bambergenses* 3. *Monumenta Bambergensia*. Bibliotheca rerum Germanicarum 5. Ed. P. Jaffé, Berlin 1869, s. 479–481.

51 *Dedicatio ecclesiae S. Petri Babenbergensis*, s. 479–481.

52 *Dedicatio ecclesiae S. Petri Babenbergensis*, s. 480–481: „Dextrum altare orientalis consecravit Hartwicus Salzburgensis archiepiscopus in honorem sanctorum Nicolai, Adalberti, Emerammi, Venzeszlai, Ruodberti, Erhardi. Reliquie vero in eodem posite sunt Burchardi confessoris, Ruodberti confessoris, Erhardi, Severini, Panthaleonis, Wenzeszlai martiris, Wunnibaldi, Galli, Othmari, Columbani, Uodalrici, Briccii, Wicberti confessoris, Severi confessoris, Valentini confessoris, Adalberti martiris“.

53 Srov. Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Die einzigartig geliebte Stadt – Heinrich II. und Bamberg*, in: J. Kirmeier – B. Schneidmüller – S. Weinfurter et al. (Hrsg.), *Heinrich II. 1002–1024, Augsburg 2002*, s. 30–51. Práce Renate BAUMGÄRTEL-FLEISCHMANN, *Der Bamberger Dom. Die Umgestaltung des Innenraums und die Entwicklung der festen Ausstattung bis zum Ende des Mittelalters*, in: F. Kohlschein – P. Wünsche (Hrsg.), *Heiliger Raum. Architektur, Kunst und Liturgie in mittelalterlichen Kathedralen und Stiftskirchen*, Münster 1998, s. 59–99 mi bohužel nebyla přístupná.

Slavnostní vysvěcení kostela sv. Serváce v Quedlinburgu⁵⁴ popisuje zpráva k roku 1021, srovnatelná svým rozsahem a podrobností s líčením *Gest* a *Dedicatio*, neboť se rovněž nespokojuje s výčtem účastníků, ale vypočítává polohu jednotlivých oltářů v rámci kostela, jejich zasvěcení i konkrétně přítomné ostatky a také zmiňuje jejich světitelé.⁵⁵ Bohužel ani tento výčet není úplný: právě u jižního oltáře v západním chóru totiž chybí zmínka o světícím biskupovi. Zajímat by nás měl už z toho důvodu, že právě tento oltář byl mimo jiné zasvěcen sv. Václavovi, a to přesto, že jeho ostatky neobsahoval.⁵⁶

Quedlinburský klášter již tehdy stál za zenitem své někdejší slávy a jeho vazby na vládnoucí dynastii zesláby. Přesto se slavnosti zúčastnil arcibiskup Gero Magdeburský, který byl světitelům druhého nejvýznamnějšího oltáře, spolu s biskupy Arnulfem Halberstadtským, Meinwerkem z Paderbornu a Eliwardem Míšeňským. Výběr světitelů upomíná spíše na halberstadtskou slavnost – i této byl aktivně účasten biskup halberstadtské diecéze, v níž Quedlinburg ležel, spolu s biskupy z okolí. *AQ* ovšem ještě zmiňuje přítomnost „*biskupů a šlechticů celého království*“ a zejména císařského páru, který údajně klášter bohatě obdaroval.⁵⁷ Rozsáhlý soupis relikvií a patrocinii ovšem bez velmi důkladného studia neumožňuje odhalit systém, dovoluje jen usuzovat na určitou popularitu některých světců i to, že Václav mezi ně počátkem 11. století patřil.

Výsledky dílčích rozborů ukazují, že sv. Václav náležel na konci 10. a počátkem 11. století v říši mezi respektované světce. Na základě odhalení vnitřní struktury zpráv o svěcení kostelů, díky nimž jsme o této účtě informováni, se také ukazuje, že alespoň ve dvou případech mohla účta k němu odkazovat k českému prostoru a přispívat k jeho symbolickému začlenění do systému říšské církve a říše vůbec. K hlubšímu pochopení mechanismů jejího šíření však může přispět až poznání rukopisného dochování nejstarších václavských legend, prozkoumání říšských kalendárií, ale také poznání obrazu obyvatel Čech v říšských kronikách 10.–12. století, jež však již bude předmětem mých dalších studií.

Příspěvek vznikl v rámci prací na projektu P405/12/0625.

54 O významu této fundace viz alespoň Joachim EHLERS, *Heinrich I. in Quedlinburg*, in: G. Althoff – E. Schubert (Hrsg.), *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen*, Sigmaringen 1998, s. 235–266.

55 *Annales Quedlinburgenses ad A. 1021*, s. 561–566.

56 *Tamtéž*, s. 565: „In occidentali parte altare australe in honore sancti Remigii, sancti Cyriaci martyris et sociorum eius, sancti Sisti papae et martyris, sanctorum Iohannis et Pauli, sanctorum 4 coronatorum, sancti Bonifacii et sociorum eius, sancti Kiliani sociorumque eius, sancti Donati martyris, **sancti Wenceslavi martyris**, sancti Anastasii papae, sancti Innocentii, sancti Magni martyris, sancti Lamberti martyris, sancti Magni confessoris, sancti Odalrici, sancti Sixti, sancti Arnulfi, sancti Meinulfi, sancti Gundulfi, sancti Liutgeri, sancti Wigberti martyris, sancti Maximini, sancti Valerii, sancti Eucharii, sancti Ludovici, sancti Paulini Treverensis, sancti Paulini Nolanae civitatis episcopi, qui pro filio viduae se tradidit servituti, sancti Ethelberti, sancti Martini confessoris, sancti Metroni, sancti Zenonis. In hoc ipso altari continentur reliquiae sancti Donati martyris, sancti Quintini martyris, sancti Materniani confessoris, sancti Adulfi confessoris, sancti Germani confessoris, sanctarum virginum de Colonia.“ Pomoc nám zde neposkytnou ani královské listiny, neboť v *Diplomata Heinrici II.*, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata 3, ed. H. Bresslau, Hannover 1900–1903, č. 448, s. 570, vystavené roku 1021 v Quedlinburgu širší výčet petentů nenalezneme.

57 *Annales Quedlinburgenses ad A. 1021*, s. 561, 566.

Přemyslid dependencies, St. Wenceslas and the Empire

St. Wenceslas and relations between the empire and the Přemyslid realm is a topic widely discussed by Czech historians. The author of this study points out a possible link between these two problematic spheres, by analysing the festivities accompanying the consecration of three important churches, those of Halberstadt, Bamberg, and Quedlinburg, in the empire at the turn of the 10th and the beginning of the 11th century.

These festivities differ in terms of the guests who attended and the relics – those at Quedlinburg and Halberstadt were predominantly attended by bishops from the neighbouring areas and the sets of relics consist of gifts of the consecrators whose bishoprics they represented; in the case of Bamberg the six archbishops probably represented the imperial church as a whole.

Despite these differences, it is clear that the use of the patrocinium of St. Wenceslas and the placement of his relics show how widely this saint was revered throughout the empires, and creates a link between the empire and the Bohemian church, or the empire and the Přemyslid dependencies, at the very least on two levels: partly as the subject of a gift it creates a link between the beneficiaries, sadly, however, anonymous imperial officials and, in our case, again an unknown donor, and partly represents the patron of the Přemyslid realm in Bohemia as a whole, which he was helping to form.